

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано необхідність впровадження екологічного аудиту в Україні, наведено нормативно-правові документи, які прийняті за останні роки, розглянуто етапи та перспективні напрями розвитку екологічного аудиту в Україні.

В статтє обоснована необходимость внедрения экологического аудита в Украине, рассмотрены нормативно-правовые документы, принятые за последние годы, рассмотрены этапы и перспективные направления развития экологического аудита в Украине.

In the article the necessity of implementing an environmental audit in Ukraine, are normative-legal instruments adopted in recent years, examines the stages and future directions of environmental audit in Ukraine.

Ключові слова: екологічний аудит, екологічний ризик, екологічне страхування, стандартизація, екологічна безпека.

Важливим напрямом реалізації державної стратегії розвитку України, спрямованої на збалансоване вирішення соціально-економічних завдань на перспективу і збереження належної якості навколишнього середовища, є застосування екологічного аудиту як інструменту забезпечення якісного екологічного клімату. Це пов'язано з необхідністю інтеграції України у систему світової економіки та міжнародної екологічної безпеки, а також з посиленням вимог законодавства у галузі охорони навколишнього середовища. Світовий досвід свідчить про широке застосування державами з різним ступенем економічних відносин процедури екологічного аудиту як засобу отримання й оцінки екологічної інформації щодо діяльності підприємства або іншого господарюючого суб'єкта з метою вироблення необхідних корегуючих заходів та прийняття рішень на різних рівнях управління.

Дослідження проблем формування і розвитку інституту екологічного аудиту в Україні здійснюється як економістами, так і науковцями з інших галузей – соціологами, фахівцями з державного управління, представниками технічних наук тощо. Серед них необхідно відзначити наукові розробки таких вчених, як О.Ф.Балацький, В.М.Боронос, В.О.Лук'янін, Л.Г.Мельник, У.П.Новак, М.М.Огородник, Ю.М.Саталкін, В.М.Сахаєв, В.М.Трегобчук, В.Я.Шевчук, С.Є.Шутка та багато інших.

Метою даної статті виступає аналіз та дослідження напрямків розвитку екологічного аудиту в Україні. Завданням статті є визначення ролі і значення екологічного аудиту в Україні у процесі розвитку еколого-економічних форм господарювання на сучасному етапі.

Екологічна ситуація в Україні може бути стабілізована й покращена головним чином шляхом зміни орієнтації соціально-економічного розвитку держави, формування сучасних ціннісних та моральних пріоритетів, перегляду структури потреб, цілей та способів діяльності людини. Все це вимагає проведення комплексу політичних, законодавчих, соціально-економічних, технологічних та системних заходів у екологічній сфері, ефективним

інструментом втілення яких є екологічний аудит. Екологічний аудит дозволяє регулювати еколого-економічні відносини господарюючого суб'єкта і природного середовища в умовах ринку. Він виступає основою для становлення і розвитку екологічного підприємництва, до сфери якого необхідно віднести розробку і впровадження ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій; виробництво захисної техніки та приладів для контролю й підвищення якості навколишнього середовища; виробництво екологічно сприятливих споживчих товарів; використання вторинної сировини; використання рекреаційних ресурсів; надання екологічних послуг (екологічний моніторинг, аудит, страхування, консалтинг, освіта). Однак екологічний аудит як форма контролю в ринкових умовах тільки тоді виявиться ефективним, коли буде забезпечений науково обґрунтованою правовою базою і методичним інструментарієм.

Динамічний розвиток процесів укріплення ринкових економічних відносин в Україні, зростання зацікавленості у фінансуванні різного роду проектів (соціальних, інноваційних тощо) за допомогою залучення іноземних інвестицій вимагають застосування загальноприйнятих у світовій практиці екологічних процедур. Діяльність у галузі екологічного аудиту може відіграти важливу роль також й у розвитку інвестиційних процесів. Вже сьогодні західні інвестори починають вимагати від українських підприємств підтвердження не тільки економічної, але й екологічної стійкості. Ефективна діяльність підприємства у сфері екологічного аудиту розглядається як важлива гарантія екологічної безпеки і можливості управління екологічними ризиками у процесі проектування, будівництва та експлуатації промислових об'єктів.

Важливо зазначити, що у окремих випадках вже зараз неможливо отримати кредит у закордонних банках без проходження процедури екологічного аудиту і сертифікації продукції. У переважній більшості усі світові банки, а останніми роками вже й деякі українські, розглядають питання про кредитування тільки після проведення екологічного аудиту. Екологічний аудит є актуальним для банківських інститутів, тому що фінансові ризики напряму пов'язані з екологічними. У результаті забруднення навколишнього середовища, крупних аварій та техногенних катастроф, а також через невраховані раніше екологічні вимоги інвестор може бути залучений до громадянської відповідальності, що є надзвичайно небезпечно для банківських структур ризиками зниження та/або втрати довіри, репутації. Позитивний аудиторський висновок у даному випадку відіграє важливу роль і для банку, і для підприємства, тому що є необхідною умовою отримання інвестицій. Більш того, окремі банки (наприклад, Світовий банк реконструкції та розвитку) самі володіють правом законодавчого встановлення норм і правил у галузі екологічного аудиту.

Також перспективними напрямками розвитку екологічного аудиту в Україні є його використання у системі екологічного страхування при підготовці договорів екострахування, розробленні планів превентивних заходів щодо

зниження екологічних ризиків, при оцінюванні шкоди від настання страхового випадку для підприємців у зв'язку із забрудненням навколишнього природного середовища; у системі ціноутворення; при формуванні фондів екологічної санації підприємств; у системі екологічної сертифікації; у складі загального аудиту бухгалтерської документації тощо. Результати комплексного екологічного аудиторського дослідження є необхідними при укладанні угод зі страхування екологічного ризику і відповідальності виробника та споживача, для визначення екологічної надійності підприємства і величини ризику виникнення аварійних ситуацій. Метою створення системи обов'язкового і добровільного екологічного страхування потенційно небезпечних об'єктів є компенсація збитків, що несуть треті особи та сам страхувальник у результаті аварійного забруднення навколишнього природного середовища, а також стимулювання зацікавленості у попередженні аварій у страхувальника, що досягається за рахунок зменшення витрат на проведення протиаварійних робіт за рахунок страховика.

Необхідно підкреслити, що на шляху України до вступу до Європейського Союзу держава повинна довести право на це адекватними зобов'язаннями і діями. Передусім це стосується запровадження європейських стандартів виробництва, охорони довкілля, мислення і життя. Процедура екологічного аудиту і є прикладом реалізації одного з міжнародних стандартів забезпечення прав людини на екологічно безпечне існування. Отже, запроваджуючи екологічний аудит, Україна не тільки декларує своє право на входження до європейської спільноти, а й підтверджує свої наміри практичними діями.

Виникнення незалежного аудиту в Україні у 1992 р. ознаменувало собою перші спроби упровадження процедур екологічного аудиту на основі аналізу закордонного досвіду.

Окремі фахівці відмічали схожість розвитку екологічного аудиту в Україні з досвідом Канади: не маючи достатньої національної правової та нормативної бази, процес розвитку подекуди набуває характеру суто механічного повторювання тієї практики, що склалася за кордоном.

Правовий інститут екологічного аудиту почав розвиватися в Україні з 24 червня 2004 р., коли було прийнято Закон України «Про екологічний аудит». До того моменту навіть сам термін «екологічний аудит» в законодавстві України не вживався, хоча діяльність з екоаудиту вже здійснювалася. А її правовою основою до прийняття даного Закону були адаптовані в Україні міжнародні стандарти ISO (цим міжнародним стандартам було надано правове оформлення як ДСТУ): спершу – ДСТУ ISO 14010-97 «Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи», на зміну яким прийшов єдиний стандарт ДСТУ ISO – 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління».

З набуттям України членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) у травні 2008 р. розпочався новий етап у розвитку вітчизняного екологічного аудиту.

Значною мірою це пов'язано з тим, що вступ до СОТ спричинив вихід низки українських підприємств на міжнародні ринки і необхідність у зв'язку з цим одержання відповідних сертифікатів з екологічної безпеки виробництва та продукції..

Однак сьогодні, засновуючись на вивченні великого обсягу інформації, аналітичної літератури, висновків експертів, можемо досить обґрунтовано стверджувати, що правова база екологічного аудиту далека від досконалості, а розвиток діяльності з формування нової, удосконаленої бази наразі практично призупинено. На підтвердження цього наведемо, що останні зміни, внесені до Закону України «Про екологічний аудит», були прийняті 15.01.2009 року. Схожа ситуація й з іншими нормативно-правовими актами у сфері екологічного контролю. Й дотепер в Україні не існує єдиної методології, офіційної методики (zareєстрованої Міністерством юстиції) про порядок проведення екологічного аудиту та інших важливих (роз'яснювальних) інструктивних документів. І це з огляду на те, що екоаудит визнано в Україні одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а його упровадження віднесено до національного рівня управління та включено до переліку пріоритетних заходів Концепції сталого розвитку України, Національної програми оздоровлення екологічного басейну річки Дніпро. Чинні правові норми щодо здійснення екологічного аудиту ефективно не працюють, а звідси – потребують кардинальної переробки та удосконалення.

В Україні на даний час існують необхідні передумови для розвитку екологічного аудиту, напрацьований певний позитивний досвід функціонування на різних вітчизняних підприємствах систем якості виробництва і продукції, заснований на застосуванні стандартів ISO серії 14000, які виступили як база для створення систем екологічного управління. Водночас, подальший розвиток екологічного аудиту неможливо уявити без вирішення на державному рівні низки важливих завдань, у тому числі всебічної підтримки (з боку органів виконавчої влади) суб'єктів економічної діяльності, які упроваджують системи якості на основі національних стандартів ДСТУ ISO серії 14000.

На початкових етапах запровадження екологічного аудиту в Україні мають бути поширені наступні процедури (щодо цільової спрямованості тематичного аудиту на рівні суб'єктів економічної діяльності, проектів, програм тощо):

- ❖ експрес-оцінка екологічної безпеки підприємств, які приватизуються (приватизаційний екоаудит);
- ❖ комплексна експрес-оцінка підприємств з метою проведення некапіталомістких заходів щодо екологічної модернізації виробництва;
- ❖ екологічний аудит інвестиційних пропозицій у складі програм галузевої реструктуризації виробництва (інвестиційний аудит);
- ❖ аудит розрахункових платежів за користування природними ресурсами;

❖ аудит раціональності та безпеки використання енергетичних ресурсів (енергетичний аудит);

❖ поглиблений екологічний аудит у складі галузевих програм структурної перебудови і розв'язання екологічних проблем.

Для широкого упровадження в Україні екологічно орієнтованих систем управління й екологічного аудиту, які покликані забезпечити ефективний екологічно-економічний розвиток, необхідна організація і державна підтримка наступних основних напрямів:

1) навчання і роз'яснення (поширення) серед представників ділових кіл інформації щодо вимог та рекомендацій зі створення систем сучасного ефективного управління;

2) ознайомлення широкого кола споживачів, громадськості та інших зацікавлених осіб з результатами ефективного функціонування екологічно орієнтованих систем управління, зарубіжними і вітчизняними досягненнями у галузі охорони навколишнього середовища;

3) навчання і підготовка спеціалістів, які упроваджуватимуть на підприємствах екологічні системи управління, а також аудиторів, які досліджують і контролюють відповідність систем управління вимогам стандартів (нормативів) та їх ефективність;

4) створення вітчизняних структур, що необхідні для атестації спеціалістів, органів акредитації та сертифікації (реєстрації), які визнаватимуться відповідними закордонними і, насамперед, європейськими структурами та органами;

5) підготовка рекомендацій та керівних вимог для підприємств, які упроваджують системи управління;

6) прийняття стимулюючих заходів, забезпечення певних пільг відносно підприємств, сертифікованих на відповідність стандартам ДСТУ ISO серії 14000 та іншим.

Загалом слід зазначити, що екологічний аудит, незважаючи на всі його переваги, успішно реалізовані у промислово розвинених країнах, в Україні знаходиться на початкових етапах свого розвитку. Необхідність широкого упровадження екологічного аудиту обумовлена насамперед тим, що екологічні показники стають все більш вагомими факторами конкурентної боротьби, а також тим, що посилюються адміністративні й економічні санкції за порушення вимог законодавства у галузі охорони навколишнього середовища та екологічних стандартів.

Тож екологічний аудит може позитивно вплинути на формування і розвиток ринку різних екологічних послуг в Україні, включаючи послуги у галузі екологічного менеджменту, екологічної сертифікації і страхування, фінансово-екологічного аудиту, екологічного консалтингу, освіти та навчання тощо. Саме тут творчий потенціал окремого економічного суб'єкта здатен створити принципово нові можливості та шляхи гармонійної євроінтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http // www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009_647/76.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/VNULP/Management/2009_647/76.pdf)
2. Рибак В.В. Еколого – економічні засади впровадження екологічного аудиту меліорованих земель // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2006. – №7(91). – С.25-30.
3. Семенова В.Ф., Михайлюк О.Л. Екологічний менеджмент: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 366 с.
4. Новак У.П. Концепція розвитку екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення галузі // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10 – С.71 – 77.
5. Пізняк Т.І. Організаційно-економічний механізм формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. – 2007. – № 2 (23). – С.144 – 149.
6. Шутка С.Є. Особливості впровадження екологічного аудиту в період реформування економіки України // Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України, 2008. – Вип.18.9. – 308 с.